

Vydala:

Slovenská agentúra životného prostredia, Banská Bystrica, 2005

Autor textu:

Doc. Ing. Peter Jančura, PhD.

Ku formovaniu textu prispeli: Ing. arch. Anna Kršáková, RNDr. Boris Beláček, PhD.

Grafický návrh:

Mgr. Iveta Bohálová, Ing. Martin Lakanda

Foto:

archív SAŽP

Európsky dohovor o krajine

Kdesi na horizonte sa zobúdzda ráno. Svetlo prebleskuje cez koruny stromov. Slnko ešte nevidno, ale v krajine sa už vynárajú obrysy stromov. Vzduch je chladný, keď sa však nadýchnete, vonia sviežosťou. Krajina oživa. Ospalé zvuky vystriedal rytmus krokov. Vtáky zmlkli, iba sporadicky počuť ich piesne. Ako sa krajina presvetľuje, vidno jej tvary, polia na úbočí a strapatý les dole v údolí.

Tieto obrazy sú v každom z nás. Zakódované hlboko vo vnútri. Ak sa aj zobúdzame do mestského rána, neznamená to, že niekde celkom blízko sa táto krajina nášho vnútra nenachádza... Svetlo lúčov vystrieda ranné briezdenie. Vzduch sa zaplní chaotickou zmesou zvukov. Mesto oživa. V siluete hôr na obzore sa však prebúdzda iné ráno.

Je plné zelene, rastlín a živočíchov. Tiché zurčanie potoka a dotyky vetra na koberci tráv... Áno, máme to niekde vo vnútri. Krajina nás obklopuje každý deň, každú chvíľku. Či si to však uvedomujeme, alebo nie, nie je to len vplyv zvonku. Súčasťou identity každého človeka je jeho domov. Presne určené miesto na mape sveta. Krajina v nás rezonuje ako symbol dôvery, niečoho čo je známe, blízke. Zem pod nohami... Ak toto niekto nepocituje, nie je to neexistenciou krajiny, ale nevšímavosťou. V živote sme chudobnejší o všetko, čo prehliadame.

Je krajina pre nás banalitou, o ktorej nie je dôvod hovoriť?

Predstavme si krajinu ako náš vlastný byt. Zariadený podľa potreby, pohodlný. Prítulné veci dýchajúce pocitom súkromia. Úhľadné, zariadené, upratané, útulné. Naši predkovia žili predovšetkým vonku. V krajine. Nie v uzavretých priestoroch. Starostlivo sa starali o dom, dvor, zábradu, roľu za dedinou, líuku pod lesom, potok v doline či studničku pod stromom. Ich svet, domov, sa nachádzal v priestore.

V krajine...

Text, ktorý práve začínate čítať, je rozprávaním o krajine. Reflexiou na to, ako na krajinu zabúdame a ako by sme si ju mali častejšie pripomenúť. Chceme sa s vami podeliť o najvýznamnejšie problémy krajiny, presnejšie, krajinného prostredia. Získať vás, alebo aspoň upozorniť na to, čo všetko v krajine zanedbávame a čo by sa v nej ešte dalo napraviť.

Uvedomenie si významu krajiny viedlo ku snahe Rady Európy uzákoniť to, čo je dôležité. Tak vznikol Európsky dohovor o krajine. Je formulovaný ako odborný text plný kapitol, článkov a opatrení. Jeho text sme prepísali do podoby zrozumiteľnej aj pre laika a doplnili o vlastné poznatky.

Možno vás podnietime zamyslieť sa nad zmyslom našej krajiny. Možno ju objavíte v sebe a budete prekvapení, akú veľkú časť vášho vedomia zaberá. Možno vás inšpirujeme k tomu, aby ste si krajinu všímali pozornejšie.

Ako zabúdame na to, že máme krajinu

Keď čítate noviny, počúvate rozhlas a dívate sa na televíziu, dozviete sa všetko možné. Len o krajine sa hovorí málo. Čo je to krajina? Pozrite sa z okna. Ak nemáte výhľad na stenu susedného domu, všetko, čo vidíte ako otvorený priestor, je krajina. Mestská krajina, vidiecka krajina alebo prírodná krajina.

Prečo o krajine nehovoríme, alebo hovoríme iba málo? Hovoríme o politike, o kolegoch, o práci, o rodine. Sme zahľtení témami. Módnymi, aktuálnymi, okamžitými. Tieto témy však častokrát z noci do rána umierajú, nahradia ich nové. Zdanlivo rovnako naliehavé.

Krajina je stála a trvalá. Možno preto je skutočnosťou, na ktorú sa zabúda. Nie je obvyklou témou. Možno iba pre turistov, pre ktorých predstavuje miesto pobytu a pôžitok z vnímania prírodných krás. Možno si ju všimnete, keď sa mihne za oknom vášho auta. Krivka obzoru, strom... Veci okolo nás majú hodnotu vyjadrenú množstvom peňazí. Ale čo stojí taká krajina? Je lacná, keď je škaredá a drahá, keď oplýva krásami? Kedy je pre nás kvalitou?

Európsky dohovor o krajine núti vážne sa zamyslieť nad krajinou. „Cielová kvalita krajiny“ znamená pranie a požiadavky verejnosti na krajinné prostredie, v ktorom žijeme. Krajinu reprezentujú jej charakteristické črty. Sú ako tvár človeka, z ktorej sa dá vyčítať, aký je. Akú má povahu a čo od neho možno očakávať. Na to, aby sme tieto črty zachovali, existuje viacero prostriedkov. V bežnom živote je to predvídanie. „Krajinné plánovanie“ znamená cielavedomé činnosti smerujúce k zvyšovaniu kvality, k obnove alebo k tvorbe krajiny. „Krajinná koncepcia“ znamená vyjadrenie zásad, stratégií, ktoré umožňujú prijatie opatrení zameraných na starostlivosť o krajinu. „Manažment krajiny“ znamená činnosť, ktorá má z hľadiska perspektívy udržateľného rozvoja zabezpečiť pravidelnú starostlivosť o krajinu, s cieľom usmerňovať a zosúladiť zmeny, ktoré sú spôsobené činnosťou človeka.

Európsky dohovor o krajine kladie dôraz aj na významnú úlohu širokej verejnosti pri naplňovaní jeho poslania, najmä pri definovaní cieľovej kvality krajiny, pri plánovacích procesoch, pri realizovaní krajinných koncepcií. Predpokladom pre aktívnu spoluprácu verejnosti je vytvorenie interaktívneho prostredia.

Ciele a význam Európskeho dohovoru o krajine

Cieľom Európskeho dohovoru o krajine je dosiahnuť väčšiu jednotu ideálov a zásad celej Európy. Európsku krajinu Dohovor považuje za spoločné dedičstvo. Európa ako kontinent obsahuje množstvo rozmanitých krajín. Od prímorských oblastí, cez roviny až po vysokohorské masívy. To všetko predstavuje spoločné európske bohatstvo. Európsky Dohovor spája ochranu prírodného a kultúrneho dedičstva ako ochranu neoddeliteľných hodnôt. Prírodných aj ľudských.

Čo prinášame do Európy my? Krásnu krajinu. Ešte stále relatívne zachovanú, niekde až divokú karpatskú prírodu. Rozmanitosť hôr, dolín, kotlín, rovín ako cenné bohatstvo.

Európsky dohovor o krajine môžeme chápať z dvoch uhlov pohľadu. Ako medzinárodný Dohovor je súborom pravidiel a záväzných úloh, ktoré treba naplniť. Ako odborný dokument až neuveriteľne presne charakterizuje problémy v krajine, ktoré musí riešiť každý európsky štát. Čítanie Dohovoru je na pohľad príliš vecné. Nie je to „dobrodružné“ čítanie. Keď sa však zamyslíme nad jeho obsahom, je to hlboko ľudské hľadanie nášho vzťahu ku krajine. A z tohto pohľadu je to čítanie zaujímavé, obsažné, aj inšpiratívne.

Obsah Európskeho dohovoru a krajine

Európsky dohovor o krajine obsahuje 4 kapitoly. Vy-
medzuje najdôležitejšie témy starostlivosti o krajinu. Za-
oberá sa základnými opatreniami na európskej a ná-
rodnej úrovni. Ako najdôležitejšie úlohy sa javia
ochrana krajiny, riadenie procesov v krajine – manaž-
ment krajiny a plánovanie krajiny. Čiže starostlivosť
o krajinu.

Velkú pozornosť Dohovor venuje medzinárodnej spo-
lupráci. Čo je pre nás neobvyklé, veľký dôraz kladie na
úlohu verejnosti v tomto procese. Na zachovanie hod-
nôt krajiny treba zabezpečiť pravidelnú starostlivosť
o krajinu, s cieľom usmerňovať a zosúladiť zmeny, ktoré
sú spôsobené sociálnymi, hospodárskymi a environmen-
tálnymi procesmi. Na to, aby sme tieto ciele naplnili, je
našou úlohou zahrnúť krajinu do svojich regionálnych
a územnoplánovacích koncepcií. Hľadať súvis kultúrnych,
environmentálnych, poľnohospodárskych, sociálnych
a hospodárskych zámerov s možným priamym alebo ne-
priamym vplyvom na krajinu.

V súčasnosti máme dve možnosti ako tieto snahy na-
plniť. Inštitucionálne. Samosprávou, štátnou správou.
Prostredníctvom tých, ktorí to „majú v pracovnej nápl-
ni“. Druhou možnosťou je náš osobný, občiansky prístup.
To, keď si uvedomujeme význam krajiny a aktívne vstúpi-
me do jej vzťahov.

Krajina naša každodenná

Je málo pravdepodobné, že otvoríme noviny a dozvieme sa, že sa niekde podarilo skrásliť krajinu. Sem-tam preniknú do médií správy o Dedine roka, o Chotári roka, ale málokto vie, čo všetko tieto iniciatívy naplňa.

Predstavte si, že zapnete rádio a vypočujete si reláciu ako vylepšiť nedobrá dojem stavieb, ktoré odhalila kalamita vo Vysokých Tatrách, zapnete televízor a bude tam diskusia o význame krajiny pre cestovný ruch. Nemyslíme tým povzdychy typu: „Och, aká krásna je vlasť naša!“ Predstavte si, že niekto bude vysvetľovať, prečo je hrubý domáci produkt z cestovného ruchu na Slovensku iba zlomok z jeho možností, že niekto bude verejne hovoriť o hodnote krajiny, o riešení problému vysídľovania vidieka, o zarastajúcej krajine, ktorá nemá gazdu, o miznúcich terasových políčkach alebo o rozpadávajúcich sa objektoch ľudovej architektúry... Sci-fi?

Politici, móda, herci, klebety o celebritách. To sú „vychytené“ témy našich dní. Krajina, naše okolie, prostredie, ktoré nás denne obklopuje, sa do nich už nezmestí. Téma krajina nie je dostatočne škandalózna. Nie je dostatočne „pikantná“ pre reality šou. Predstavte si, že niekoho spraví slávnym to, že navrhol program starostlivosti o národný park, alebo realizoval architektúru, ktorá zapadá do okolia. Všetci tleskajú, občania sa radujú, že v ich prostredí sa niečo skvalitnilo. Namiesto toho zažívame presný opak. Rekonštrukcia námestí prináša škandály, výstavba nás oberá o posledné voľné zelené priestory v mestách, agresívne investičné zábery atakujú voľnú prírodu.

Európsky dohovor o krajine - hlboký pohľad do zmyslu krajiny

Európsky dohovor o krajine bol koncipovaný pod záštitou Rady Európy. Dohovor bol podpísaný členskými štátmi počas konferencie európskych ministrov vo Florencii 20. októbra 2000. V ten deň ho podpísalo 18 členských štátov Rady Európy. Platnosť nadobudol 1. marca 2004. Na Slovensku sa o ňom vedelo od roku 1998, dokonca sme sa aktívne zapájali do jeho koncipovania. Slovenská republika ho schválila a podpísala s platnosťou od decembra 2005. Z toho vyplýva, že sa zaväzuje k ochrane, plánovaniu a manažmentu našej krajiny.

Dohovor spája záujmy ochrany prírody a ochranu kultúrnych hodnôt, pamiatkového fondu. Jeho veľkým prínosom je skutočnosť, že v sebe integruje doterajšie „oddelené“ medzinárodné dohovory, ktorých pozornosť je venovaná prírodným, kultúrnym, historickým, ekologickým, spoločenským a ďalším aspektom starostlivosti o krajinu.

Európsky dohovor o krajine navrhuje opatrenia aj na medzinárodnej úrovni. Na národnej úrovni vyžaduje vytvorenie krajinných koncepcií, skvalitnenie vzťahov medzi miestnymi a štátnymi orgánmi správy územia a verejnosťou. Zdôrazňuje posilnenie starostlivosti o rozmanitosť krajinných typov štátov Európy a individuálnych kvalít krajinného rázu.

Starostlivosť o krajinu

V našej krajine máme rad zákonov, ktoré chránia prostredie a krajinu. Sú to minimálne tri kľúčové zákony: zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku v znení neskorších predpisov, zákon NR SR č. 543/2002 Z.z. o ochrane prírody a krajiny a zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu.

To znamená, že na základnej úrovni starostlivosti máme právne podporené plánovanie a ochranu územia. Súčasne s tým sú vymedzené aj kompetencie územnej správy, t. j., ktorá zložka verejnej správy čo manažuje. Takže požiadavky Dohovoru: „ochranu, manažment a plánovanie krajiny“ splňame.

Asi najviac nedostatkov máme v dvoch požiadavkách. Podiel verejnosti na správe krajiny. Tu nemáme ani vžitú procedúru, ani obvyklé postupy. Doteraz sme si nevšimli ani ochranu charakteristických črt krajiny. Vzhľad krajiny bol niekde ďaleko za spôsobmi jej využitia. Pritom vo svojich domovoch prvé, čo udržujeme, je práve poriadok.

Súčasný a budúci stav krajiny

Predstavme si Európsky dohovor o krajine ako úprimnú výpoveď o tom, čo našej krajine najviac chýba. A čo v nej najskôr môžeme stratiť. V jeho obsahu rezonuje starosť o minulé, súčasné a budúce významy v krajine.

Do akej miery sme v stave charakterizovať svoje krajiny? Odlišnosť jednotlivých krajín vytvára pestrosť krajinných typov. Kým u vzácnych rastlín alebo živočíchov chápeme, že ak vyhynú, sú nenahraditeľné, u krajín tento fakt prehliadame. Svojevolne vymieňame malebnú krajinu svojich predkov za krajiny nové, ale nepôvodné. Karpatký a podunajský vidiek postupne stráca charakteristické črty. Obdivujeme švajčiarsku či rakúsku krajinu, ale to, že rovnakú originalitu máme doma pred očami, nevidíme.

Autentickosť našich nížin, kotlín a pohorí sa stráca. Naše zamieňame za cudzie. Nové tvary rodinných domov z katalógov, ktoré nič nehovoria o znakoch našej ľudovej architektúry. Čomu sa bude podobáť naša krajina, keď zomrú všetky charakteristické znaky? Medza za dedinou, kaplnka v úbočí, lipy nad prameňom, či podlomenica na streche nášho domu?

Krajina je to, čo nám umožňuje udržať v sebe pocit identity. To, že niekam patríme. Aj to, že sme svojou krajinou jedineční, že odniekadiaľ musíme pochádzať a niekam sa musíme aj vracieť.

Krajinárske impresie

Krajinu okolo nás väčšinou vnímame pocitovo. Ako rozľahlé pohľady, ako dôverné zvuky a vône. Je to náš „súkromný“ vzťah.

Pocit „krásna“ má svoje vnútorné príčiny. Formy tvarov horského masívu a usporiadanie štruktúr na jeho povrchu vytvárajú určitú usporiadanosť. Vnímame ju ako súlad. Súlad vonkajších videných vzťahov sa „porovnáva“ s našim vnútorným usporiadaním. Zhoda videného s precitovaným vytvára harmóniu, ktorú interpretujeme ako pocit krásna.

Hory samy osebe nepotrebujú byť „pekné“. Krásno je „iba“ ľudská porovnávacia hodnota. Tvarová bohatosť skalných brál, bohatosť krajinných typov, vegetácie, farieb, pocit ich bezprostrednej prítomnosti vyvoláva v nás silné pocity.

To, čo sa v krajine prejavuje ako pozitívne, vnímame ako „pekné“. V skutočnosti je to súlad vzťahov. „Krásna“ krajina je zdravá krajina, kde všetko funguje ako má.

Charakteristické črty krajiny

Charakteristické črty krajiny sa dajú chápať ako niečo, čím je krajina vyjadriteľná a „rozznateľná“. Krajina obsahuje tvary, formy, štruktúry, objekty, ktoré môžeme vnímať a prerozprávať. Usporiadanie tvarov zeme a skál, na nich akoby položený „obrus“ utkaný z lesov, polí, ciest, obydlií... To vytvára „čitateľnosť“ krajiny. Krajina sa tak javí ako sústava charakteristických znakov. Môžeme hovoriť o „jazyku krajiny“.

Krajina sa dá čítať ako napísaný text. Kým text vytvárajú slová, čitateľnosť krajiny vyvávajú „obrazy“ – „piktogramy“, z ktorých sa skladá. Sú to viditeľné časti krajiny. Hory, údolia, rieky, stromy, lesy domy, sídla, lúky a polia... A keď sa nad tým zamyslíme, zistíme, že kombinácia týchto znakov krajiny je neopakovateľná. Tak akosi vzniká „zoznam“ krajín. Odlišných, ale aj navzájom podobných prvkov, ktoré ich tvoria. Odborne tomu hovoríme typológia. Rozmanitosť typov krajín vytvára jej bohatstvo.

To, čo dnes uprednostňujeme, je ľahostajnosť, povrchnosť a neúcta. A tak nám zaniká pôvodná prírodnosť našich krajín a pribúda čoraz viac celkom cudzorodých miest. Že sa nič nedeje? To si iba postupne vymieňame krajinu. Z bohatej krajiny robíme lacný groš.

Strácané a stratené

Kamene a stromy si všetko pamätajú. Skúste sa vmyslieť do kameňa, počuť, ako rastie hora. Skúste vedieť vidieť krajinu. Odvinúť nite, ktoré vedú do ciiev zeme, do srdca krajiny. Krajina to nie sú iba tvary zeme, reliéfné formy, názvy. To je jej zjazvená tvár. Vrásky uplynulých storočí. Ešte stále čaká, že príde niekto, aby ju s úctou poláskal. Vrátil ticho do jej prameňov. A v hájoch znovu objavil stratený súlad zabudnutých piesní, zeme a človeka.

Krajina je to, čo vidíme zvonku a to, čo cítime vo vnútri. V nej.

To, čo sme najviac stratili, je prirodzená úcta ku krajine. Následkom je odumieranie pôvodnosti. Autenticitu toho, čo bolo, zamieňame za lacnú uniformitu toho, čo je. Úcta znamená uvedomiť si, že niečo je vzácné. A celkom bez pátosu sa o to starať. Pôsobiť, aby to nezaniklo a nestratilo sa. Inak vzťahy okolo nás stratia svoj prirodzený zmysel. Zmysel toho, čo tvorí náš vzťah ku krajine, je podielom ľudského a prírodného. Pomer častí krajiny „spôsobečných“ človekom a pomer darovaný nám od Boha, teda toho, čo nazývame prírodou.

Ten, kto sa díva a vidí, ten kto počúva a počuje, ten kto vníma, chápe. Tomu je určené začítať sa do príbehov krajiny. Z jej tváre, podobne ako z ľudskej tváre, sa dá vytušiť smútok a radosť uplynulých liet. Vrásky údolí, vyhladené líca lúk, lesklé oči studničiek...

Ako čítať krajinu

Vo vnútri v každom z nás tlie hlboká stopa predkov, ktorých oči od narodenia spočinuli v lone krajiny. Vnímanie zvukov a vôní zobúdzajú spomienky. Vynárajú sa v nás archetypy ako ozvena času, ako univerzálny obraz podstatných symbolov minulého a tohto sveta. Krajina je mlčaním príbehov.

Srdce našich predkov bolo blízko srdca krajiny. Rečou svojich rúk postavili chrámy. Dotkli sa krajiny kostolmi, stromami a náhrobnými kameňmi cintorínov. Tak vznikol pocit identity, vedomie „neoddeliteľnosti“ zeme človeka a krajiny.

Krajina má v sebe opakujúcu sa večnosť. Je súčasne miestom, kde žijeme a súčasne časom, ktorý žijeme. Dnešný čas vnímame ako sumu útržkov, sumu krátkych chvíľ. V krajine sa čas a miesto spájajú do jednotného génia. Vytvára atmosféru miesta, ktoré je súčasne veľkom zeme a súčasne polohou na zemi.

Krajina má v sebe zakódované vedomie celostnosti, pretože časti krajiny navzájom súvisia. My sa iba pýtame. Ako s tým súvisíme my? Sme polovicou tejto pečate.

Významné krajinné prvky

Videný krajinný obraz je čitateľný vďaka usporiadaniu zložiek štruktúry krajiny. Už sme o nich hovorili ako o čitateľných „znakoch“.

Keď sa dívame do krajiny, vidíme panorámu. Na pozadí sú krivky hôr, v popredí polia, lúky, cesty a potoky. Rôznorodé tvary plôch lemované líniami. Tvary a farby. Zvuky a vône... Špecifický obraz krajiny s jemnými tónmi rozptýlených farieb. Svojrázne „ticho“ krajiny, s jemnou melódiou zvukov. V pozadí šumí les a pred nami si ladí struny potôčik. Do toho ako výkrik strmé svahy hôr, osamelé bralá, silueta hradu na skalnom vrchole.

Významné krajinné prvky nie sú výlučne len dielom prírody. Sú výsledkom aj činnosti človeka. Spoluvytvárajú súčasný krajinný typ. Dívame sa do krajiny a vidíme, že sa skladá z množstva prvkov. Za významné krajinné prvky môžeme považovať tie zložky štruktúry krajiny, ktoré spoluvytvárajú jej charakter. Bez ich existencie by sme nevedeli, zjednodušene povedané, krajiny rozoznať. Súvisia tak so vzhľadom krajiny, ako aj s jej fungovaním. Môže to byť les, brehový porast, mokraď, historické krajinné štruktúry, gotický kostol nad dedinou, hrad na kopci.

Najviac viditeľné je to, čo krajinu charakterizuje. To, čím sa krajiny od seba odlišujú. Identifikácia významných a charakteristických črt krajiny umožní tieto originálne odlišnosti pomenovať. Iný je Liptov, iný Turiec a iný Hont.

Historické krajinné štruktúry

Historické krajinné štruktúry sú zabúdané, a preto ohrozené zložky krajiny. Sú, obrazne povedané, pamäťou krajiny. Sú neustále sa strácajúcou a zmenšujúcou časťou krajiny. Môžeme ich vnímať z hľadiska dvoch pohľadov: ako neustále miznúce artefakty krajinného prostredia, alebo ako stopy času v krajine, ktoré majú svoju prerozprávateľnú históriu. V prvom prípade budeme vnímať rozpad, ubúdanie a strácanie sa stôp minulosti. V druhom prípade sa krajina javí ako mozaika rôznorodých časových období. Ich výsledkom sú historické stopy v krajine. Majú určitú pestrosť až transparentnosť toho ktorého časového obdobia. Staršie objekty sú prekrývané mladšími, ale existuje medzi nimi súvis. Málokterá historická krajinná štruktúra sa nachádza osamelo. Je to vzrušujúci príbeh, keď odhaľujeme skoro neviditeľné stopy už zaniknutých objektov. Každá zrúcanina hradu má svoju cestu. Každá zrúcanina mlyna má svoj mlynský náhon. Každá terasa v poľnohospodárskej krajine má svoj dom, kde býval kedysi gazda.

Tak sa z nehybnej krajiny stáva živý dobrodružný film. Príbeh, ktorý má strhujúci dej. Za každým z nich sú reálne osudy ľudí, ktorí tu žili a podieľali sa na jeho epizódach.

Obraz krajiny a sídla v krajine

To, čo prvé vidíme na krajine, je jej vzhľad. Upúta nás kombinácia tvarov zeme a jej povrchu. Krajinný obraz sa tradične spája s vnímaním krajiny. Obraz krajiny má však aj iný význam ako je „vonkajšie“ hodnotenie na „pekné“, či „škaredé“. Vyjadruje predovšetkým „vnútorné“ vlastnosti krajiny. Informuje nás o inak nepoznatelných vlastnostiach krajiny. Vzhľad je výsledkom procesov, ktoré krajinu formovali.

Krajinný obraz je nositeľom rozhodujúcich, vizuálne prenosných informácií o charakteristických črtách krajiny. Hovorí nám, čo je v krajine „zdravé“ a čo je prejavom porúch. Pohľad na chránenú krajinnú oblasť či národný park spravidla reprezentuje vysoký podiel prírodných prvkov. Lesov, kvetnatých lúk, čistých potokov.

Narušená krajina je výsledkom porúch. Či už je to veterná kalamita, erózna ryha, nevkusná stavba, či náplavy nánosov z potopy. Každé z ich má svoje vnútorné príčiny. A to je to, čo vytvára jej obraz. Obraz sídla v krajine predstavuje podstatné svedectvo kultúrneho cítenia a tradícií – nielen sídla samotného, ale celého regiónu či štátu.

Čo vytvára obraz sídla? Nielen jeho panoráma v krajine s výraznými dominantami a sídelnou zeleňou, ale aj štruktúra zástavby a tvar a architektúra objektov s detailmi charakterizujúcimi jej regionálne črty (okná, brány, strechy, drobná architektúra...).

V dnešnom globalizujúcom sa svete je však často obrazom kozmopolitných novotvarov, komerčných výkrikov či podnikateľských exhibícií.

Ochrana charakteristického vzhľadu a charakteristických črt krajiny

Charakteristické črty krajiny spoluvytvárajú charakteristický vzhľad krajiny. V zmysle zákona o ochrane prírody a krajiny č. 543/2002 Z. z. je charakteristický vzhľad krajiny potrebné chrániť. Termín „charakteristický“ znamená, že v krajine sa vyskytujú znaky, ktoré vyjadrujú isté reprezentatívne či individuálne vlastnosti.

Obraz krajiny je spoločný pre všetkých. Vytvára hodnotu svojou kvalitou. Jeho narušenie je celospoločenskou ujmom. „Ochrana krajiny“ je tá časť „ochrany prírody“, ktorá sa zaoberá všetkými zložkami krajiny, nielen živými. Hodnotu krajiny tvorí súvislosť jej častí, ktoré nemôžu byť navzájom oddelené. Je to ako so živým organizmom. Čokoľvek z neho odnímeme, naruší jeho celistvosť. Hrubo povedané, je to ako amputácia. Každý takýto organizmus vnímame ako poškodený. Tak podobne ako u zanikajúcich druhov organizmov sa považuje za ujmu ich zánik, v obraze krajiny je to strata jej častí a ich súvislostí, ktorá sa stáva ujmom.

Ochranou krajiny sa myslia činnosti na ochranu a udržiavanie významných alebo charakteristických črt krajiny, zodpovedajúcich jej dedičnej hodnote. Hodnota krajiny vyplýva z jej prirodzeného usporiadania a výsledkov ľudskej činnosti. Správu krajiny, ktorá s tým súvisí, môžeme chápať ako činnosť, ktorá usmerňuje a zosúladuje zmeny v krajine, zabezpečuje perspektívu udržateľného rozvoja a to, že krajiny „ostávajú“, nestrácajú sa. Cieľom ochrany sídelného obrazu je zabezpečenie harmonického vývoja sídla v súlade s jeho kultúrnou minulosťou.

Narušenie krajinného obrazu

To, čo v krajine vnímame ako negatívny jav, je prejavom symptómov poruchy. Niečo podobné vníma aj lekár, keď pozoruje pacienta a stanovuje diagnózu jeho choroby. V krajine je to napríklad prejav eróznej činnosti. Prejavuje sa ako ryhy s odkrytým horninovým a pôdnym substrátom. Vzniká spravidla vplyvom odstránenia vegetačného krytu veľkým prúdom tečúcej vody. Iným prejavom poruchy sú kalamity, lavíny. Čoraz častejšie sa vyskytujú aj iné prejavy nepriaznivých zmien. Napríklad v prirodzenom zložení rastlín. Zárasty, tvorené nepôvodnými druhmi rastlín, v dôsledku činnosti človeka v krajine vytlačujú charakteristické rastliny, ktoré tam pred tým rástli. Agresívne sa chovajú niektoré invázne druhy. Aj svojím vzhľadom vyzerajú cudzoročno. Problémom sú aj nevhodné stavby, ktoré krajinu rušia, nie svojou existenciou, ale vzhľadom, veľkosťou, proporciami, farbami...

Faktory, ktoré spôsobujú „poruchu“ v typickom obraze krajiny a narúšajú špecifický charakter (ráz) krajiny, nazývame vizuálnym dopadom. Odborne vizuálnym impaktom. Impakt nemá len vizuálnu, „estetickú“ odozvu, ale je príznakom narušenia funkcií v krajine. Príznakom toho, že v krajine pôsobia deštruktívne procesy.

„Vnášanie porúch“ do krajiny. Ako postupne vymieňame zdedenú krajinu za inú

„Vnášanie porúch“ do krajiny má rad príčin. Pozastavme sa napríklad pri vplyve stavby na okolitú krajinu. Doteraz nás to veľmi netrápilo. Cudzorodých stavieb ale pribúda a s nimi ubúda „to naše“. Jedným dychom si sťažujeme, aké by tu mohlo byť „Švajčiarsko“ a tým istým dychom v našej krajine schvaľujeme kanadské zruby, alpské strechy, stredomorské balustrády a nikam nepatriace „eurodomy“.

Vnášanie cudzorodých prvkov do krajiny možno rozoznať podľa viacerých spozorovateľných príznakov: nevhodnými proporciami stavby, ktorá sa prejaví, alebo skôr prezradí veľkosťou, nevhodným pomerom jej objemov, nevhodnou výškou, tvarom strechy, farebnosťou fasád a striech. Aj hustota zástavby prezrádza našu (ne)schopnosť využiť priestor. Poloha stavby vo vzťahu k okoliu musí zodpovedať miestnym prírodným podmienkam. Vhodnosť umiestnenia stavby sa prejavuje napríklad pri povodniach. Koho zaplaví, ten sa môže pýtať: „Prečo to tu stojí?“

Výraznou „ranou“ v krajine je nevhodne situovaná dominanta. Jemnú krivku horizontu v krajine naruší akákoľvek „drobnosť“, ktorá z nej vyčnieva. A čo je najviac viditeľné, je prevaha technických prvkov krajiny. Napríklad „zadrôtovaná“ krajina plná stĺpov. K „poruchám“ patria aj veľké fádne plochy v poľnohospodárskej krajine. Často zaberajú stovky hektárov. Sú výsledkom technológií poľnohospodárskej veľkovýroby. Nik nespochybňuje potrebu obrábať pôdu, ale ten istý efekt sa dá dosiahnuť aj „malebne“ usporiadanými a vegetáciou lemovanými menšími plochami. Aj výskyt neusporiadaných, chaoticky „pozliepaných“ plôch vnímame ako neporiadok v krajine.

Vizuálny dopad našich činností na hodnotu krajiny

Vizuálny dopad (impakt) je identifikáciou nepriaznivých zmien v obraze a charaktere krajiny. V súčasnej ochrane prírody a krajiny sa už chápe, že jej rámec pôsobenia sa nevzťahuje len na druhovú a územnú ochranu – to znamená prvú časť pojmu „ochrana prírody“, ale že sa musí aktívne podieľať aj na formovaní krajinného prostredia – druhej časti pojmu „ochrana krajiny“. Krajina nie je miesto, kde sa všetko zmesť.

V súčasnosti sa stáva čoraz väčším nebezpečenstvom výstavba nepôvodných, dimenzionálne, proporčne a typovo nevhodných stavieb. Nejedná sa len o ich tvarovú „nevhodnosť“, ale aj lokalizáciu a narušenie charakteristických vzťahov, ktoré vytvárajú súčasné hodnoty a špecifiká krajinného prostredia. Vizuálny impakt ohrozuje tak vnútorné, ako vonkajšie – viditeľné vzťahy v krajine. Poruchy, ktoré sa prejavujú ako symptómy, majú nielen „vizuálny prejav“, ale sú aj poruchami hodnotovo-významových vzťahov krajiny. Mení sa tak povaha krajiny. To, čo na nej bolo sympatické, sa stráca. Ostáva akási „podráždenosť“ a neurčitnosť predtým pozitívnych vnemov.

Zmysel slova ochrana vychádza z predpokladu hodnoty. Hodnota je dôvod niečo chrániť. Či už ako vzácne, zanikajúce, originálne, alebo ojedinelé, špecifické, ale aj typické a charakteristické.

Krajinársky slovník alebo podoby krajiny

S krajinným obrazom súvisí aj krajinná scenéria. Je to okamžitý, neustále sa meniaci stav krajinného obrazu, reprezentovaný zmenami počasia, obdobiami roku, časťami dňa a je výsledkom individuálneho vnímania krajiny. Je to súčasne výraz pre naše „súkromné“ vnímanie krajiny. Nieкто môže vnímať krajinu ako hudbu. Vnem nemusí byť súbor faktov a konkrétnych obrazov. Môže to byť prúd pocitov, nálad. Dotyk atmosféry dňa v krajine. Rozochvenie, ktoré nás vnútorne obohatí.

Na to, aby sme vedeli pomenovať vlastnosti stavov krajiny, potrebujeme aj ďalšie výrazy. Takým je aj termín krajinný ráz. Krajinný ráz predstavuje prírodné, kultúrne a historické hodnoty krajinného obrazu. Reprezentuje hodnotovo-významové vzťahy krajinného prostredia. Identitu (vzťah) ľudí a krajiny. Ak v krajine niečo vidím, môžem to aj hodnotiť. Čo je viac alebo menej vzácne. Charakteristické znaky regionálnych a lokálnych špecifík, krajinný svojráz, originalitu, neopakovateľnosť. To všetko môžeme zhrnúť do slov „krajinný ráz“.

Iný, ťažko definovateľný termín, je „genius loci“. Je to súbor vlastností, potenciálov a imidžu lokality, celková atmosféra a prítťaživosť miesta, jeho „duch“.

Z právneho hľadiska, v zmysle zákona č. 543/2002, je dôležitý už spomínaný termín „charakteristický zvähľad krajiny“. Reprezentuje vybrané, charakteristické vlastnosti krajinného obrazu a je vyjadrením záujmu ochrany významných častí krajiny.

Krajina, to nie je len videný povrch

S pojmom krajina väčšina z nás zaobchádza pomerne voľne. Akoby krajina bola čosi dané – nemenné. Čo si vlastne človek predstavuje ako krajinu? Zvlnenú lúku za dedinou, domy s vyčnievajúcou vežou kostola, stromy, blízky les? Kdesi v podvedomí ako kulisu vnímame panorámu okolitých vrchov, alebo úrodnú rovinu plochých nížin. Niektorým sa možno v pamäti vynorí spomienka na výšiny Tattier alebo hĺbku roklín Slovenského raja.

Krajina má mnoho podôb. Ale zamysleli sme sa už nad tým, čo je v pozadí tvarov, ktoré vnímame okolo seba? Čo vlastne, aké prírodné sily vytvorili panorámu, na ktorú hľadáme, keď sa kocháme scenériou krásneho výhľadu? Podľa známeho popularizátora astronómie a astrofyziky Lee Smolina vesmír netvorí veci, ale procesy. Aj konkrétneho človeka s jeho vlastnosťami možno lepšie opísať prerozprávaním príbehov z jeho života, než suchým opisom jeho zovňajšku.

Takto – ako príbeh v čase – chápe krajinu krajinár – človek, ktorý krajinu „stráží“. Opisom vlastností možno charakterizovať nehybný objekt. Krajina je však stále sa meniaci skutočnosť. Má svoju neuveriteľnú dlhú históriu, pri ktorej sa naše životy javia iba ako zlomky sekúnd.

Pamäť krajiny

Vnímový pozorovateľ skôr či neskôr zistí, že to, čo vidí z krajiny, nie je len jej zovňajšok.

Charakter povrchu a tvarov krajiny ovplyvňujú javy, ktoré sa v nej odohrávajú. Hlboko v útrobach zeme, ale aj tesne pod jej povrchom. Podobne ako naša tvár, ktorá vyjadruje vnútorné pohnutia.

Krajina má svoju pamäť. Napríklad geologickú pamäť. Tam, kde laik vidí panorámu tatranskej doliny, geológ vidí aj mohutný ľadovec, ktorý ju tisíce rokov hľbil. A zanechal po sebe morénu – hŕbu skál pri ústí doliny a azúrovomodré pleso za ňou. Bralá Rozsutca, Chočských vrchov či Demänovskej doliny sú svedkami dávnych procesov, ktoré dokázali presunúť kilometre hrubé masy hornín na stovky kilometrov ďaleko. Tie isté zrázy sú aj dôkazom toho, že mrazu, vode a vetru neodolá nijaká hornina, nech by bola akokoľvek tvrdá a pevná. Tvary hovoria o vývoji krajiny, o jej veku, a mnohé aj o jej budúcnosti. Kráter Poľany akoby hovoril o temperamente zeme, Podunajská nížina zas o jej upokojení a nánosoch pamäti jej pokojných rovín.

Pôsobivé sú aj stopy vody v krajine. Skúste si všímať rozorané medze polí a lúk – tam, kde boli kedysi studničky a pramene, sú teraz tmavé zamokrené flaky, na ktorých sa darí viac pôvodnej flóry ako pšenici, či kukurici. Skúste premiestniť koryto potoka a za chvíľu zistíte, že voda si aj tak nájde svoju cestu. Voda si veľa pamätá a navonok to vyzerá, že si robí čo chce – treba jej rozumieť a pochopiť, kadiaľ sa vyberie tiecť. Ináč budeme veľmi ťažko bojovať s povodňami.

Účasť verejnosti na kvalite krajiny

Jeden z našich popredných krajinárov, architekt Milan Marenčák, ešte za svojho života v jednom z rozhovorov naznačil veľmi dôležitú myšlienku. Nie je dôležitá len tá „vonkajšia“ krajina, ale aj tá krajina „vo vnútri“ – v nás.

Málokto si uvedomuje, aký je význam miesta v našom živote. Uponáhľane sa stretávame a uisťujeme sa navzájom, že „nemáme čas“. Zaiste, stali sme sa súčasťou toku informácií, akými sú poštármi výsledkov, doručovateľmi správ, bilancií, hodnotení... To, čo však vnímame, ale o čom málo hovoríme, je „miesto“. Pocit identity, že niekam patríme. Kde to naše prípadné spomalenie nájde prístav.

Nie náhodou Európsky dohovor o krajine toľko uprednostňuje význam krajiny pre ľudí. Jedným z prejavov tohto vzťahu je aktívna úloha verejnosti. Podiel každého z nás na tom, ako krajina vyzerá. „Zaviesť postupy pre účasť širokej verejnosti na definovaní a realizovaní krajiných koncepcií“ znamená uvedomiť si túto úlohu. Ochrana, manažment a plánovanie krajiny sú spojené s právami a povinnosťami každého. To „každý“ je u nás ešte stále nečitateľný spôsob, ako dosiahnuť podiel našich vlastných názorov na formovaní reality. Musíme nájsť spôsob, ako nahradiť „čakanie“ na výsledky formované úradmi a politikmi, za „dočkanie sa“ rešpektovania našich potrieb a nárokov.

Zvyšovanie povedomia občianskej verejnosti

V zmysle Európskeho dohovoru o krajine sa každá zmluvná strana zaväzuje zvyšovať povedomie občianskej spoločnosti, súkromných organizácií a verejných orgánov o hodnote krajiny, jej úlohe a jej zmenách.

Povedomie občianskej spoločnosti je prienik toho, čo si súkromne želáme, s tým, čo je „verejné blaho“. Nemáte pocit, že sú to (zatiaľ) prázdne slová? Vo vzťahu ku krajine je tento „prienik“ ešte ťažšie uskutočniteľný.

Uvedomenie si hodnôt „vnútornej“ krajiny môže viesť k tomu, že budeme chcieť mať aj vysoko kvalitnú „vonkajšiu“ krajinu. Vytvorenie reálnej krajiny vysokej kvality. Náš podiel je v zohrávaní aktívnej úlohy pri jej rozvoji. Začneme tam, kde potreba kvality vzniká. V reflexii na našu realitu a naše súkromné životy. Často o tom hovoríme ako o spokojnosti, o šťastí.

Jedným z východísk je vzdelávanie. Vzdelávacie programy, ktoré budú v rámci príslušných tematických oblastí zamerané na hodnoty spojené s krajinou a na otázky týkajúce sa jej ochrany, manažmentu a plánovania. Vedomie toho, že krajina nie je len pracoviskom pre lesníkov, poľnohospodárov, stavbárov,... Asi ťažko vysvetlíme cudzincovi, ktorý postrehne, že predtým, než sa dostane do vnútra národného parku, musí absolvovať cestu cez nesúrodú zástavbu, akoby vedľa seba svojvoľne pozliepaných domov.

Vytvorenie interaktívneho prostredia pri plánovacích procesoch

Ako „bežný“ občan vníma krajinu? Spravidla si pripustí iba to, že krajinu vytvára niekto druhý, a že on nemá na ňu vplyv. Nie je to jeho pracovná náplň. Bežne sa nestáva, že ten, kto krajinu pretvára, sa príde spýtať na jeho názor.

Zainteresovanie a zapojenie občanov do vzhľadu krajiny by malo znamenať dosiahnutie pozitívneho stavu krajiny prostredníctvom spoločne formulovaných aktívnych zmien.

Dôležitým článkom plánovania krajiny je vytvorenie komunikatívneho, interaktívneho prostredia pre spoluprácu. Interaktívne metódy znamenajú zapojenie občanov do plánovania zmien v krajine. Aplikácia interaktívnych metód znamená, že všetky články rozhodovania majú rovnocennú pozíciu, respektíve rovnakú šancu vyjadriť sa. Či sú to občania, aktivisti občianskych iniciatív, zástupcovia samosprávy, podnikatelia, zástupcovia štátnej správy.

Integrácia znamená spájanie, zosúladenie, zjednotenie. Vyžaduje užšiu kooperáciu a „prienik“ profesií, tematických a problémových okruhov územného rozvoja. Zjednotenie v otázkach kľúčových problémov v území a užšiu spoluprácu plánovačov, správcov a užívateľov územia. Rozhodujúci význam má široké zapojenie verejnosti už na počiatku procesov – formou aktívneho alebo akčného plánovania a dosiahnutie menej formálneho priebehu spracovania plánovacej dokumentácie (štúdie využitia verejných priestranstiev, vízie rozvoja obce, územné plány, ...).

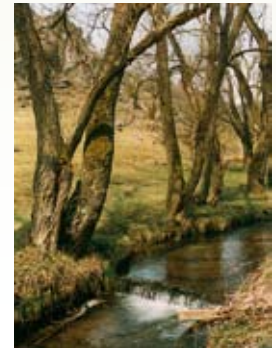
Čo vytvára hodnotu krajiny?

Ako zachovať to, čo je pre dané územie charakteristické? Charakteristický vzhľad krajiny, krajinný obraz, krajinný ráz, genius loci, identitu krajiny...

Krajinný typ, v ktorom sa nachádzajú chránené územia, netvorí len „čistá“ príroda. Sú dielom prírodných síl a výsledkom ľudského úsilia. Prírodné výtvary nás udivujú svojou mohutnosťou, bizarnosťou, prekvapujúcimi tvarmi. Príroda proste „hýri nápadmi“. K rozmanitosti a súladu v krajine však prispieva aj človek. Vhodné využitie územia a dobrá architektúra spoluvytvárajú a zhodnocujú vlastnosti krajinného prostredia. Už sme spomínali, že ochrana krajiny znamená činnosti smerujúce k zachovaniu a udržaniu významných alebo charakteristických črt krajiny, ktoré vyplývajú z jej prírodného usporiadania, historického dedičstva a ľudských aktivít.

Naliehavejšie ako predtým si uvedomujeme súvislosť medzi chránenými a „nechránenými“ časťami krajiny. Hodnotnými však nie sú len štátom vyhlásené územia. Hrozí nám vznik kontrastnej krajiny, kde vedľa seba budú prísne chránené rezervácie a „bez prechodu“ technizovaná a urbanizovaná krajina s minimom pôvodných prírodných prvkov. Ale krajina je cenná celá, nielen tá chránená zákonom.

Čo narúša hodnotu krajiny?

Expanzia (nárast) ľudských aktivít v krajine si vyžaduje zaberanie stále nových a nových priestorov. Najmä rozvoj výstavby nezadržateľne pokračuje a pozvoľne sa znižuje podiel „nedotknutých“ prírodných plôch. Rozmanitosť krajiny ustupuje uniformite zastavaných plôch. Diverzia krajinných typov a štruktúrna rôznorodosť krajiny sa stráca. A s tým súvisia aj ďalšie „problémy“.

V krajinách, ktoré sú vzácne a chránené, sa stavba stáva architektonickým dielom až vtedy, keď je v súlade s krajinným prostredím. Aj vynikajúco navrhnutá stavba, ak „nechápe“ svoje okolité prostredie, pôsobí v krajinnom prostredí cudzoročno, ruší ho, je ako „päť na oko“. Krajina nie je umelá „divadelná scéna“, ale presne charakterizovateľné prostredie. Je súborom charakteristických znakov.

Ak to nechápu jej súčasní dizajnéri, musí tu byť niekto, kto vie posúdiť, kde môže stavba stáť, aké dimenzie, proporcie, formu, tvary, farby môže mať, aby sa v individuálnej krajine mohla stať architektúrou. To nie je diktát, ani príkaz. To je potreba vložiť do krajiny formu a obsah, ktorý jej možnostiam prislúcha a vyrovná sa jej hodnotám. Svetoznámy architekt F. L. Wright povedal, že stavebné dielo je považované za architektúru vtedy, keď urobí krajinu krajšou, ako bola predtým. Možno by stačilo aplikovať prirodzené estetické cítenie, ktoré mali naši dedovia a otcovia. Kde sa v nás stratilo?!

Prospech z krajiny

Miesto bolo odjakživa zdrojom obživy. Nie je to bezprostredne súčasný problém, len čoraz pálčivejšie si uvedomujeme, že narastá počet území v krajine, ktoré nás už neuživajú.

Ako hovorí aj Európsky dohovor o krajine, krajina predstavuje zdroj priaznivý na hospodársku činnosť. Jej ochrana, manažment a plánovanie môžu prispievať k vytváraniu pracovných príležitostí. Potrebujeme znovu vytvoriť vyvážené a harmonické vzťahy medzi potrebami ľudí a prostredím. Sme na prahu hľadania nových zdrojov prosperity, hlavne vidieckej krajiny.

Krajina je kľúčovým prvkom priaznivých podmienok pre život jednotlivca i spoločnosti. Jedným z možných prístupov k úžitku krajiny už nie je spoliehať sa na jeden dominantný zdroj, ale hľadať kombinácie „drobných“ zdrojov. Spolu môžu vytvoriť predpoklad, že aj ľudia na vidieku sa užívajú. Možnosť, aby ľudia z vidieka neutekali. To je predpoklad, aby nám krajina doslova nezarástla pred očami.

Súčasnou rozporov tejto doby je, že časť krajiny zaniká, lebo ju intenzívne zastavujeme. Na druhej strane časť krajiny strácame tým, že sa o ňu nestaráme. Potom spontánne zarastá. Strácame tvorivosť a dobré nápady ako dospieť k vyvázenej krajine.

Potrebujeme poznať charakteristiky krajiny a tie hybné sily a tlaky, ktoré ju formujú. V záujme dosiahnutia trvalo udržateľného rozvoja, založeného na vyvážených a harmonických vzťahoch medzi sociálnymi potrebami, hospodárskou činnosťou a životným prostredím, nás čaká nájdenie „nového vzorca“ prežitia človeka v krajine.

Krajina a miestne kultúry

Slovensko je známe bohatosťou ľudovej kultúry. Nie náhodou ju môžeme spájať s bohatosťou krajín, respektíve krajinných typov. V ľudovej kultúre rozoznávame napríklad kroj podľa miestnych alebo regionálne špecifických znakov, podľa spôsobu výšivky, farebnosti, strihu. Takmer každá dedina mala svoje odlišnosti. Rovnako je to aj s krajinou. Neexistujú dve rovnaké dediny, tak ako neexistujú dve rovnaké krajiny, ktoré ich obklopujú.

Ľudovú kultúru v jej čistej podobe, spolu so životným štýlom ľudí, už nenájdeme. To isté čaká aj krajinu? Prírodnosť a kultúrnosť majú niečo vnútorné spoločné. My sme ich však oddelili a prestali chápať ako niečo, čo sa môže navzájom obohatiť.

Iný je pohľad na zachovalú dedinu s drevenicami a historickými krajinnými štruktúrami na pozadí, než na osamelú drevenicu medzi „brizolitovými kockami“. To, čo sa navždy stratilo, nie je len melódia pastierovej píšťalky za dedinou, ale aj vzťah ľudí a prostredia.

Krajina podmieňuje vytváranie miestnych kultúr. Je základnou súčasťou európskeho prírodného a kultúrneho dedičstva. Prispieva k blahu ľudstva a upevňovaniu európskej identity. Nie je len okolím, ale aj vnútornou súčasťou kultúry. Krajina je dôležitou súčasťou aj osobnej kvality života ľudí, či v mestských oblastiach, či na vidieku. Je súčasťou života rovnako v narušených oblastiach, ako aj v oblastiach s vysokou kvalitou, v oblastiach pozoruhodných i všedných. Rozdiel je v kvalite.

Rozmanitosť európskych krajín

Vráťme sa k otázke, čo je kľúčové na Európskom dohovore o krajine. Hľadanie spoločnej identity jednotlivých európskych národov na podklade vlastných špecifik. Či chceme, či nie, spája nás rovnaká kultúra. Na dedičstve antiky a stredoveku vyrástol náš, európsky špecifický spôsob myslenia.

Z hľadiska „krajiny“ Európa predstavuje rozmanitý súbor krajín a kultúr. Rozmanitosť európskej krajiny predstavuje spoločný zdroj. Je dôležité spolupracovať na jej ochrane, spravovaní a plánovaní. Týka sa typov krajiny, ktoré môžu byť považované za pozoruhodné, ale aj typov krajiny všedných alebo narušených, zdevastovaných.

Európsky dohovor o krajine požaduje ustanoviť efektívne nástroje zamerané výhradne na starostlivosť o všetky typy krajín v Európe. Keď sa nad tým zamyslíme, potrebujeme uplatniť „šikovnejšie“ formy plánovania a riadenia krajiny ako doteraz. Každá zmluvná strana sa zaväzuje s výrazným podielom verejnosti definovať cieľovú kvalitu krajiny pre typy krajiny, ktoré ju charakterizujú. Dohovor sa dotýka celého územia zmluvných strán a zahŕňa prírodné, vidiecke, mestské a prímestské oblasti.

Hodnotu niektorých vecí si uvedomíme až vtedy, keď ich stratíme

Pod pojmom „ochrana krajiny“ nerozumieme len druhovú a územnú ochranu. Dnes ňou chápeme ochranu procesov, ktoré vytvárajú vzťahy v krajine a charakteristický vzhľad krajiny. Vlastnosti, ktoré krajinu alebo jej časť odlišujú od ostatných, poukazujú na jej prírodnú, kultúrno-historickú hodnotu a jedinečnosť.

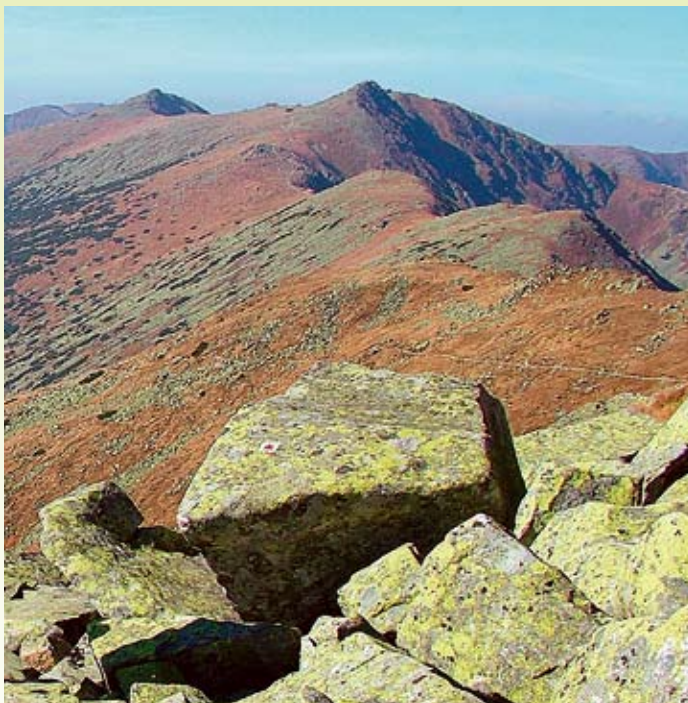
Ochrana charakteristického vzhľadu krajiny spočíva v zachovaní charakteristických znakov, ktoré krajinu reprezentujú. Ich zánikom sa mení krajinný typ a tým aj celý vzhľad krajiny. Najčastejším zásahom je zmena štruktúry krajinných zložiek. Zjednodušene povedané, prírodné zložky nahrádza urbanizácia, situovanie stavieb v krajine.

Kontext stavba – krajinný prvok – vzhľad krajiny vytvára vzťahy, ktoré pri citlivom prístupe môžu viesť k jedinečnosti krajín alebo naopak, môžu túto jedinečnosť potlačiť. Je neuveriteľné, koľko úsilia venujeme tomu, aby sme takúto, povedzme si, uniformnú, nevkusnú krajinu vytvorili.

Až kalamita, aká bola v roku 2004 v Tatrách, alebo povodne, ktoré boli v roku 2002 v Čechách, nás upozornia, kde sú limity nášho nezaujmu o vlastnosti krajinného prostredia. A sú to stavby, ktoré ako prvé prezradia naše slabiny. To nie sú slabiny stavbárov, či architektov. To je vôľa nás všetkých, pretože nám v podobe ako sa realizujú, jednoducho nevadia. Začnú vadiť až vtedy, keď sa prezradia.

Dotyky s krajinou

Príliš vysoko sa odhodlali žulové kamene. Príliš hlasno duní v skalách ozvena stvorenia. Sila, ktorá ich vyzdvihla až nad hladiny riek. Aj najvyšší strom zavracia svoj kmeň, aby dovidel, kde mraky majú svoje obydlia.

Ako málo chápeme z tejto vznešenosti. Iba si myslíme, že vnímame krásu. Ale tá je iba nepatrnou a celkom bezvýznamnou ozvenou skutočného tajomstva Veľkej Hory. Krása je len jednou z vlastností, ktorá charakterizuje prírodu. Z hľadiska Hory je to vlastnosť nepatrná. To iba my si vnášame do krajiny svoje rozochvené srdcia, plné túžby a strachu. Naša cesta je krátkodobá. Kamene si pamätajú večnosť.

Kamene sa odhodlali. Rieka sa pohla. Ticho sa zmenilo na pieseň.

A my, slepi, nevidíme ako rastú pieskové zrnká bývalých morí. Kamene sa zoradili tak, aby dlho prečkali pomalé vyzliekanie riek. Rieky sa ponáhľajú späť, aby moru vrátili ich smäd. A kam sa my vrátíme? Príliš nepokojní a príliš zahľadení do seba, aby sa do našich slov zmestili aj stromy, aj tráva, aj rieka? Ako dlho potrvá, kým sa sem znovu vrátíme? Kedy znovu porozumieme tichu, o ktorom mlčia kamene?

Kvalita krajiny, cieľový stav kvality krajiny

Slovo kvalita znamená akosť, bonitu, hodnotu. Kvalita predstavuje to, čo je „dobré“ pozitívne, spoľahlivé. Latinské slovo bonita (bonitas) vyjadruje aj ušľachtilosť, ale aj úrodnosť. Pri hľadaní kvality potrebuje nájsť súlad toho, na čo sme už dávno zabudli. Cnosť a slušnosť, schopnosť vycítiť to jemné, čo je nositeľom kvality. Aj hodnota má viacero vlastností. Hodnotu krajiny vytvára jej úrodnosť. Prosperita, ktorú jej obyvateľom prináša. Hodnotu krajiny vytvára súlad prírodných zložiek a ľudských diel.

Hodnotu krajiny vytvára identita - vzťah človeka a krajinného prostredia. Identická krajina si zachováva krajinný ráz, špecifickosť a neopakovanosť. Za identickú krajinu môžeme považovať takú krajinu, ktorá si zachovala osobitý krajinný ráz, špecifickosť a neopakovanosť.

Ľudia k nej majú vzťah a nie je možné predstaviť si, ako by táto krajina bez ľudí vyzerala. Takou je krajina vo Vlkolínci, Liptovskej Tepličke, Zamagurí... Nie je to už „pôvodnina“, ale v jej pamäti sa zachovalo dosť významových a symbolických odkazov. Takáto krajina je zrejme nositeľom vzťahov, ktoré neboli výlučne úžitkové, ale skrývajú v sebe aj znamenie úcty a pokory z darov božích.

Originalita, neopakovateľnosť miesta

Výnimočnosť, originalita a odlišnosť krajín v kontexte svetovom, európskom, štátnom a národnom, regionálnom, miestnom. Tých vlastností je ešte viac: „autentickosť, pôvodnosť, ojedinelosť a vzácnosť výskytu“.

Keď hľadáme dôvod pre hodnotu niečoho, vždy zohľadňujeme riziko zániku. Hodnotu zvyšuje vek. To, čo je staré ubúda, stráca sa, stáva sa ojedinelým. Krajiny sa menia, mení sa usporiadanie sídiel, mení sa architektúra. Kvalitu vytvára to, čo zveľaďuje hodnoty. Špecifickú atmosféru vytvára aj symbolický význam miesta. *Genius loci*.

Z hľadiska národných hodnôt je dôležitá reprezentatívnosť kultúrnych regiónov. Výskyt špecifických vidieckych rovinných a vidieckych podhorských, či banských „prostredí“. Prítomnosť pamiatok. Románskeho slohu, gotiky, renesancie, baroka... Krátkodobé módné trendy v plánovaní a architektúre, bez uváženia tradičných stavebných koreňov v území viedli a aj vedú k povážlivej skaze dochovaného kultúrneho bohatstva a vytváraní uniformných sídiel.

Vedieť vyjadriť hodnotu krajiny vytvára naša schopnosť pomenovať a ilustrovať základné a charakteristické prvky regiónov, tradičné formy využitia zeme a prítomnosť významných kultúrno-historických fenoménov.

Stromy a kamene

Keď strom dorastie, pochopí, kam sa poberie jeho les.

Keď kameň prečká príliš rýchlu prítomnosť, pobne sa. A na druhom boku prepíše spamäti dejiny zeme.

Keď človek dozrie, vráti sa tam, odkiaľ vyhnal ticho a pokoru. Pomalé čakanie pohorí, rovín a riek. Súlad svojho srdca so srdcom zeme. Kam sa podelo všetko to, čo ešte donedávna bolo znamením úcty?

Sú veci, ktorým krajina rozumie.

To iba my nechápeme nehybnosť, ticho a iba šeptom vyslovené slová.

Stratili sme aj miesta, ktoré nás vítali svojou dôverou. Všetky tie prapôvodné a pravzácne príčiny vecí. Trávu, ktorá už nerastie za dedinou. Potok, ktorý sa už nevlíni krajinou, lebo ho sputnali do betónovej priamky.

Už nespomínajme, už iba dopredu sa treba dívať. Možno obzor a krivka hôr nám viac napovie...

Ako dohovor oslovuje nás?

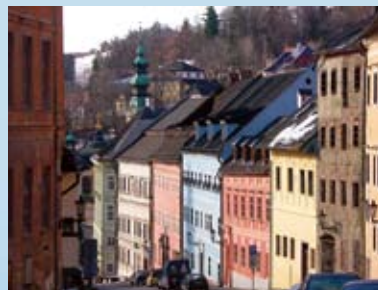
Zaiste nám dáte za pravdu, že Karpaty sú špecifickým európskym pohorím, že spoluvytvárajú rozmanitosť európskych krajín, že aj my máme niečo významné, čo sa podieľa na pojme „krajina Európy“.

Európsky dohovor o krajine predpokladá vzájomne si poskytovať pomoc v záležitostiach týkajúcich sa krajiny. Predpokladá zhromažďovanie informácií, výmenu skúseností a poznatkov o krajine, výmenu odborníkov v oblasti problematiky krajiny. Krajiny si vymeniť nemôžeme. Môžeme sa navzájom navštíviť a odovzdať si pocity a poznatky o hodnotách našich krajín.

Už to nie je len Slovensko, ktoré je naším domovom, už je to aj Európa, ktorá sa stáva súčasťou nášho vedomia. Vždy to tak bolo. Zmena je iba v tom, že teraz dostávame podiel zodpovednosti za to, ako Európa bude vyzerať. Čo Európe ponúkame, aby sme mohli povedať: „Tak toto je naše bohatstvo!“ ?

To je to, bez čoho by Európa nebola Európou.

Ministerstvo životného prostredia SR

ISBN 80-88850-74-6

9 788088 850748

Slovenská agentúra životného prostredia

http://www.coe.int/t/e/Cultural_Co-operation/Environment/Landscape/
<http://www.sazp.sk/public/index/go.php?id=1168>